

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

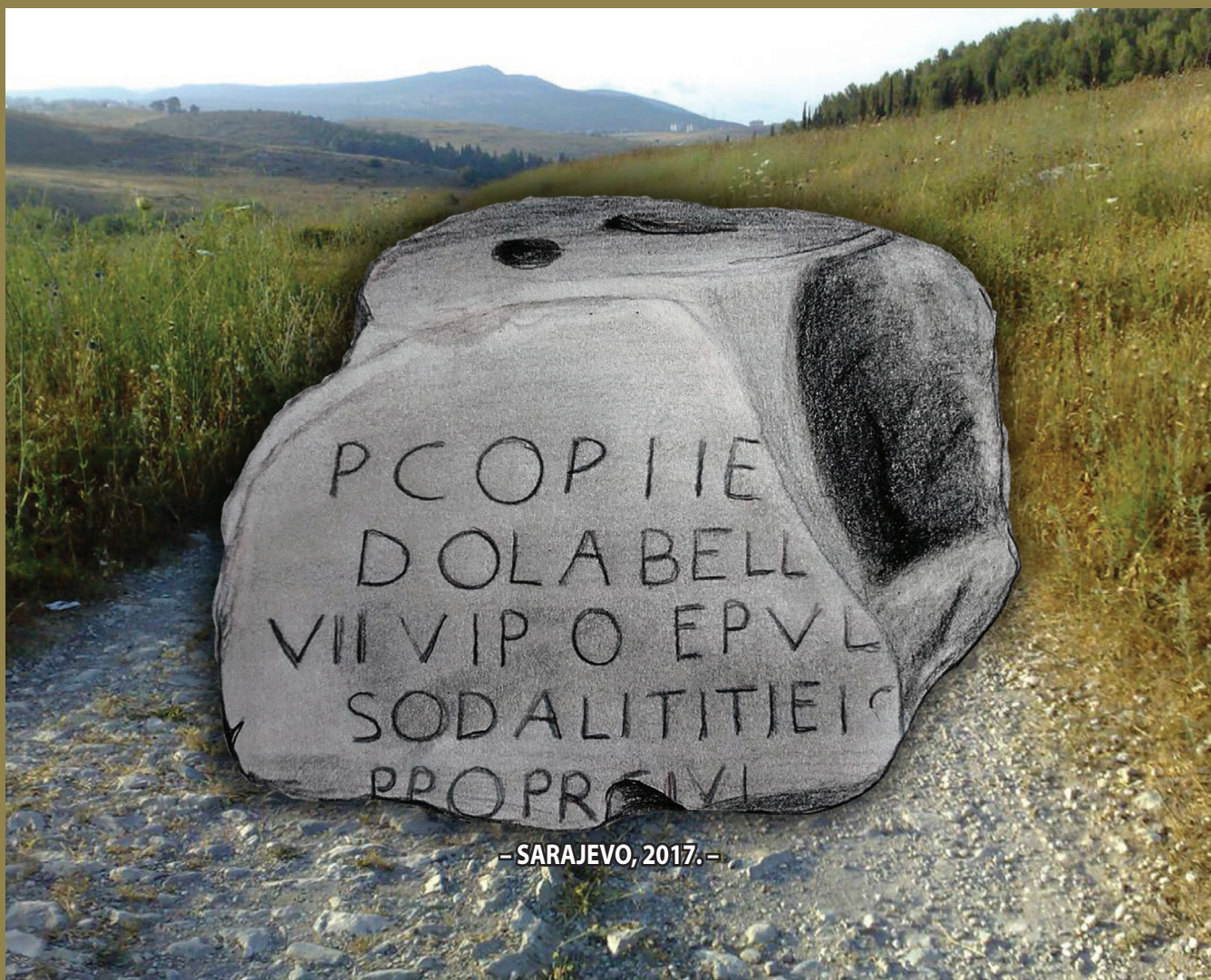
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

- SARAJEVO, 2017. -

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljanje izdavača)	202
Autori objavljenih radova	207

Dr. sci. Dževad Drino / Benamina Londrc, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici/

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

UDK: 347.965(497.6)“652“

Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji

Apstrakt: Epigrafski spomenici daju svjedočanstva o boravku u službama rimske provincije Dalmacije znamenitih rimskih pravnika klasičnog perioda: Pegaza, Javolena, Afrikana i Modestina, što je već navođeno u pravnopovijesnoj literaturi. Oni su značajni predstavnici klasične rimske jurisprudencije pa se postavlja pitanje njihovog upliva i utjecaja na pravni razvitak provincije. Pegasus je djelovao u doba Vespazijana i Domicijana kao nasljednik Prokula u vodstvu znamenite pravne škole, vođa rivalske škole Sabinovaca Javolen Frisk boravio je u Dalmaciji oko 81. godine kao legat IV legije Flavije Feliks, Marko Celijski Afrikan je najznačajniji Julijanov učenik, dok je Herennius Modestin posljednji pravi predstavnik klasičnog rimskog prava, uvršten u tzv. Zakon o citiranju i učenik je znamenitog Ulpijana. Prvi je u provinciji boravio učenik Pegaz kao Vespazijanov namjesnik provincije, Javolen je došao kao *legatus legionis*, sredinom II stoljeća u namjesnikovoj kancelariji nalazi se mladi pravnik Afrikan, a u doba cara Karakale, početkom III stoljeća u Dalmaciji zatičemo također mladog Modestina.

Boravak ovih znamenitih pravnika zasigurno se odrazio na pravni život provincije pa i ukupan proces romanizacije i umnogome predstavlja potvrdu Justinijanove proklamacije (*Constitutio “Imperatoriam maiestatem”*) da carsko veličanstvo ne treba da bude samo oružjem ukrašeno, nego i zakonima naoružano!

Ključne riječi: Dalmacija, rimsko pravo, jurisprudencija, provincija, namjesnik.

*Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam legum
auctoritas,
quae et divinas et humanas res bene disponit et omnem iniquitatem expellit...
Iustinianus, Constitutio “Deo Auctore”, 1.*

Budući da se među svim stvarima ne pronalazi ništa što je vrijedno tolike
pažnje
kao što je vladavina zakona, koja i božanske i ljudske stvari dobro dovodi u
red
i uklanja svaku nepravdičnost...
Justinijan, Konstitucija “Deo Auctore”, 1.

Rimski iurisprudentes u Dalmaciji naziv je nevelikog rada koji je nekadašnja profesorica rimskog prava na Pravnom fakultetu u Splitu, Antonija Smolaka-

-Kotur, objavila u Zborniku radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj XX/XXI još 1983. godine i u kome je po prvi puta skrenula pažnju na učešće znamenitih rimskih pravnika u rimskoj upravi provincije Dalmacije.¹ Budući da je prošla godina kod romanista protekla u znaku obilježavanja Milanskog edikta,² a ova tekuća, 2014-ta, u znaku Oktavijana Avgusta, čime i mi dajemo vlastiti doprinos analizom rada njegovog namjesnika u Dalmaciji, Dolabelinog doba, činilo nam se prigodnim i uraditi naš skroman doprinos i podsjetiti na vrijednosti rada kolegice Smodlaka, uz, naravno, vlastitu elaboraciju lika i djela tih znamenitih pravnika.³

U uvodu je važno naglasiti da je pravo rimske provincije Dalmacije u doba klasične rimske jurisprudencije, dakle, u periodu principata, prilična nepoznanica, što nije nikakav izuzetak, veliki broj klasičnih romanista od Momsena pa nadalje ističe siromaštvo izvora i praznine u njihovom tumačenju.⁴ Ipak, epigrafski nalazi posljednjih godina upotpunjavaju saznanja o provincijskom ustroju i pravu ukazujući i na razvitak jurisprudencije u kontekstu romanizacije provincija, o čemu istaknuti pravni teoretičari zauzimaju uglavnom dvojake stavove i mišljenja:

M. Kaser i ostali autori smatraju da se jurisprudencija može vezati isključivo za Rim, negirajući bilo kakvu djelatnost znamenitih pravnika u njihovim vršenjima različitih službi u provincijama, pošto samo u Rimu pravnici imaju *ius respondendi* i samo je tamo klasično rimsko pravo, dok je u provincijama ono iskvareno, vulgarno.⁵

Veći dio drugih autora, na čelu sa veteranom romanistike W. Kunkelom i visprenim Teo Mayer Malijem (1931-2007), smatra da pravna papirologija, a pogotovo epigrafika daju realne naznake o postojanju jurisprudencije i kao primjere navode postojanje provincijskih zakona u Hispaniji i Africi.⁶

U nekim natpisima sa tla rimske provincije Dalmacije spominju se *iuris studiosus* (Jadera), *magister iuris Salona*⁷, ali su dakako najznačajniji epigrafski

¹ Rad je štampan i u zborniku *Hrestomatija rimskog prava*, sv. I, Sveučilište u Zagrebu-Pravni fakultet, Zagreb 1998, 23-40.

² O Milanskom ediktu održano je više naučnih skupova, od kojih ističemo: Naučni skup u organizaciji Pravnog fakulteta u Nišu pod naslovom "1700 godina Milanskog edikta" (objavljen *Zbornik radova*, Niš 2013. g.), Okrugli sto, koji je organizovao Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu pod naslovom "Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta" (objavljena knjiga sažetaka, Sarajevo maj 2013, te Zbornik radova u e-biblioteci fakulteta).

³ O Augustovom dobu održana je značajna Međunarodna konferencije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom "Stoljeće hrabrih - Arheologija rimskih osvajanja i otpora starosjedilaca u rimskom Iliriku", Zagreb 22 - 26. 9. 2014.

⁴ Mommsen, 1887, 125.

⁵ Smodlaka-Kotur skreće pažnju na njegove stavove izrečene u knjizi *Storia del diritto romano*, Milano 1961, str. 194, on negira bilo kakvu aktivnost koju su mogli imati ugledni pravnici u rimskim provincijama.

⁶ Kunkel, 1952, 346. O stavovima uglednog austrijskog romaniste Theodora Mayer-Maly, vidi u: Zollner, Theodor Mayer-Maly, 2011.

⁷ *CIL III*, 8822.

natpisi i pravni izvori koji nam govore da su na tlu ove provincije dio svoje pravničke karijere proveli i znameniti rimski pravници: Pegaz, Javolen, Afrikan i Modestin.

Okrenimo se, naravno prvo izvorima - fontes:

1. Natpis iz Zadra, otkriven 1966. godine govori o razgraničenju dvaju ilirskih zajednica u ovom dijelu Liburnije koji je uradio tribun IV legije Flavije Felix iz Burnuma, arbitra (iudex datus) je odredio namjesnik provincije kognomena Pegasus, po ovlaštenju cara Vespazijana. (J. J. Wilkes, Suić, Zaninović, Mesihović).⁸ Natpis u transkripciji glasi: Gaj Petilije Firm, vojni tribun IIII. (4.) legije Flavia (Felix?) je po autoritetu imperatora Vespazijana određen za sudiju ... Pegasu, legatu Vespazijana.⁹

Ugledni Pegasus, za kojega jedan književni izvor, Juvenalove Satire,¹⁰ navodi i njegov nadimak koji mnogo govori o njegovoj učenosti, nadimak "Knjiga", naslijedio je pravника Prokula na čelu najznačajnije pravne škole u klasičnom rimskom pravu,¹¹ u Justinijanovim Digestama citiran je 28 puta.¹² On je preuzeo prokulovsku pravnu školu iz doba Flavijevaca kod kojih je obavljao mnoge značajne funkcije, a kod Domicijana bio je i predsjedavajući carskog konzilija (consilium). Znameniti Ulpijan ga citira kao "et vera est Pegasi sententia" (Digeste, 7, 1.25, 7), postoje najmanje dva senatus consulta nazvana po njemu Pegasianum. (SC iz 1. st. n. e. protekao je od legata na fideikomise quartam falcidiam u korist nasljednika, nazvana i quarta pegasiana). Na početku Vespazijanove vladavine obavljao je konzulsku dužnost - "consul suffectus", a na vrhuncu svoje službeničke karijere bio je praefectus urbi, prefekt grada Rima (samu funkciju je prvi uveo Tiberije). Porodično porijeklo mu je nepoznato, po svemu sudeći potječe iz nižih slojeva jer mu je otac bio zapovjednik broda, što su najčešće obavljali iskusni i vični oslobođenici. Na čelu škole naslijedio ga je Celsus pater, pa njegov istoimeni sin Celsus filius, da bi školu na kraju preuzeo L. Neratius Priscus, koji je uz ostale dužnosti bio i upravitelj rimske

⁸ Wilkes, J. J. navodi rekonstrukciju teksta u svom radu *A New Gouverner of Dalmatia*, Koln – Graz 1967, 119; Mate Suić u svom kapitalnom djelu *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976, navodi više takvih terminacijskih natpisa sa područja rimske provincije Dalmacije. Salmedin Mesihović u bogato dokumentovanom djelu *Proconsules, legati et praesides. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2014. g. na str. 157 donosi natpis i njegovo pojašnjenje. Ubikacija nalazišta natpisa nije nikada detaljno objavljena, navodi se najčešće da je nađen u Ravnim Kotarima.

⁹ *C(aius) Petillius Firm[us] / trib(unus) mil(itum) leg(ionis) IIII F(laviae) [F(elicis???) / ex auctoritate / Imp(eratoris) Vespasian[i] / iudex datus a[...]] / [...]tio Pegaso l[eg(ato) pr(o) pr(aetore)] / [Imp(eratoris)] Vespasian[i] Aug(usti)]*.

¹⁰ Juvenal, 1989, 42.

¹¹ Osnivač prokulovske pravne škole smatra se pravnik iz doba Oktavijana Avgusta, Marcus Antistius Labeo, porijeklom iz ugledne patricijske porodice iz Južne Italije, sin znamenitog pravника Pakuvija Labeona. Odbio je princepsovu ponudu izbora za konzula, ali je obavljao pretorsku dužnost.

¹² O prokulovskoj pravnoj školi vidi u: Drino, 201, 53, Romac, 1987, 31-42, Horvat, 1998, 27, Boras, Margetić, *Rimsko pravo*, 1998, 54, Stanojević, 2000, 67, Bujuklić, 2013, 85.

provincije Panonije, što ukazuje na značajnu ulogu rimskih pravnika u razvoju provincijske uprave! Njegov *cursus honorum* ukazuje na uglednog i znamenitog pravnika, a negdje oko 71. ili 74. g. upućen je za upravitelja provincije Dalmacija s titulom *legatus Augusti pro pretore* i on nam je trinaesti poznati namjesnik ove provincije.

2. Natpis iz Nadina u zadarskom zaleđu, CIL III 9960, navodi kompletno ime najuglednijeg pravnika iz doba dinastije Flavija, vođe druge najznačajnije škole, Sabinovaca - Gaj Oktavije Tidije Tosijan Lucije Javolen Prisk (Gaius Octavius Titius Tossianus Iavolenus Priscus). Rođen je oko 60. godine i svoju karijeru je i započeo u Dalmaciji kao *legatus legionis*, te nastavio kao namjesnik u Britaniji, Germaniji, Siriji, do prokonzulata Afrike, Mommsen ga navodi kao *consul suffectus* oko 83. godine, dakle, on je ugledni član *consiliuma* u Trajanovo i Hadrijanovo doba.¹³ Jedan od najvećih rimskih pravnika svih vremena, Salvus Iulianus, naziva ga svojim učiteljem: "Javolenus praeceptor meus!"¹⁴ *Legatus legionis* je služba koju uvodi Avgust, on je pomoćnik namjesnika za upravne i pravosudne poslove sa mandatom od najčešće jedne godine, dok je *legatus Augusti pro praetore* namjesnička titula koja obuhvata vrhovno zapovjedništvo nad legijama u provinciji, pa je i njegov pomoćnik nosio vojničko zvanje *legata* kao i sam namjesnik. Iza njega su ostale *Epistule* u 14 knjiga koje sadrže *responsa* i *questiones* iz civilnog prava kao i veliki broj komentara (*notae*) radova ranijih rimskih pravnika. Sam spomenik u Nadinu je podignut nakon više od 20. godina od njegova odlaska, pa je to poslužilo Englezu Wilkesu da iznese tvrdnju o njegovom domaćem porijeklu!¹⁵

3. Na lokalitetu starog rimskog *Tiluriuma* - Trilj, kod Sinja, u natpisu VIII kohorte dobrovoljaca *caru Antoninu Piju* spominje se *praefectus* Marko Cecilije Afrikan (*Sextus Caecilius Africanus*), poznati rimski pravnik, učenik Javolenova učenika Salvusa Iulianusa, porijeklom iz afričkog grada *Thurbo minis*, po čemu je i dobio kognomen. Njegovo najznačajnije djelo je *Questiones* u devet knjiga, cijenjen je od savremenika kao obrazovan i oštrouman pravnik. Kao Julijanov učenik propagirao je i njegove ideje, što je najvidljivije u djelu *Epistulae* (u dvadeset knjiga), često korištenog u Justinijanovoj kodifikaciji.

4. Jedan neepigrafski izvor pripada pravnoj papirologiji - znameniti pravnik Ulpijan u fragmentu iz 37. knjige o Ediktu koja je uvrštena u 47. knjigu *Digesta*, II *titulus: De fortis*, navodi svoga učenika Herenija Modestina; "Quod et

¹³ Mommsen, 1887, 78.

¹⁴ *Salvius Iulianus* je najznačajniji rimski pravnik iz ranog početka klasične rimske jurisprudencije, rođen u viteškoj porodici u današnjem Tunisu, imao je impresivnu službeničku karijeru, napisao je *Digeste* u 90 knjiga koje su bile uzor Justinijanu, a uredio je za cara Hadrijana pretorski edikt (*Edictum perpetuum*).

¹⁵ Ante Romac u svom udžbeniku rimskog prava preuzima ovu Wilkesovu tvrdnju, vidi u: Romac, 1987, 37.

Herrenio Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi”, nekima je poput Ante Romca ovo dokaz da je bio provincijski upravitelj - praeses,¹⁶ dok je drugima poput W. Kunkela osnova za tvrdnju da je bio činovnik, moguće prokurator u provincijskoj upravi.¹⁷ Obavljao je i visoke upravne dužnosti u Rimu (praefectus vigiliū od 224. do 244. godine), a navodi se i njegovo moguće porijeklo iz provincije Dalmacije. Bio je učitelj prava i retorike sina imperatora Maksimina a poznato je da je bio savjetnik i caru Gordijanu III. On je posljednji pravi predstavnik zlatnog doba rimskog prava - klasične rimske jurisprudencije, član je tzv. “Senata mrtvih” - u Zakonu o citiranju ubrojan je u petoricu najznamenitijih rimskih pravika - pored Gaja, Ulpijana, Paulusa i Papinijana!¹⁸ Djela su mu obilato korištena - Differentiae (sporna, kontraverzna pitanja) u devet knjiga, Regulae, Responsa u 19 knjiga, Pandectae u 12 knjiga i veći broj različitih monografija o nasljednom i bračnom pravu te sankcijama i kaznama, njegovo posljednje djelo je De Excusationibus, pisano, zanimljivo, na grčkom jeziku.

Zaključak

U rimskoj provinciji Dalmaciji, u doba principata nailazimo na prisustvo četiri znamenita rimska pravika koja pripadaju elitnom sloju rimske klasične jurisprudencije - Pegaza, Javolena, Afrikana i Modestina. Oni su kao vršni pravici obavljali istaknute vojno-administrativne dužnosti koje su unutar svoje funkcije sadržavale i izričite pravosudne ovlasti.

O njihovoj pravničkoj djelatnosti imamo malo direktnih i jasnih dokaza, izvjesno je da su svi svojim znanjem i pravničkim sposobnostima utjecali na razvitak pravnog života, ali i u konačnici i na proces dalje romanizacije provincije. Vršeci dužnosti upravitelja provincije ili njegovih pomoćnika, oni su zasigurno utjecali na stvaranje i primjenu provincijskog prava, mada je često taj utjecaj bio dvosmjern, te na kreiranje provincijskog edikta i u svakom slučaju obogatili ne samo pravni nego i ukupni život rimske provincije Dalmacije.

Summary

The clerical career of classical Roman jurists in the province of Dalmatia

Epigraphic monuments provide testimony about the service of famous Roman jurists of the classical period in the Roman province of Dalmatia: Pegasus, Javolenus, Africanus and Modestinus, which has already been stated in the

¹⁶ Romac, 1987, 37.

¹⁷ Kunkel, 1952, 193.

¹⁸ Zakon o citiranju glasi: Carevi Teodozije i Valentijan, augusti Senatu grada Rima (Nakon ostalog). Cjelokupne spise, djela Papinijana, Paula, Gaja, Ulpijana i Modestina potvrđujemo... Vidi u: Romac, 91.

legal and historical literature. They are important representatives of classical Roman jurisprudence and the question arises about their influence and impact on the legal development of the province.

As the successor of Proculus, Pegasus worked under Vespasian and Domitian as the leader of the famous law school, while the leader of the rival Sabinian school, Javolenus, was in the Dalmatia around 81 AD as the legatus of the Legio IV Flavia Felix. Marcus Celia Africanus is the most important disciple of Julian, while Herrenius Modestina was the last true representative of classical Roman law and has been included in the so-called "Law of Citations" and was the disciple of the famous Ulpian. The province of Dalmatia was firstly visited by Pegasus as the Vespasian's governor of the province. Javolenus came to the province as the legatus legionis, while in the mid-2nd century a young apprentice Africanus was working in the governor's office. In the early 3rd century, under Emperor Caracalla, young Modestinus was residing in the province of Dalmatia.

The presence of these famous jurists certainly affected the legal life of the province and even the whole process of Romanization and in many ways is a confirmation of Justinian's proclamation (*Constitutio "Imperatoriam maiestatem"*) that the imperial majesty should be armed with laws as well as glorified with arms!

Bibliografija

Kratice

CIL III Corpus Inscriptionum Latinarum III (ed. Th. Mommsen), Berlin 1873: Supplementa 1889–1902.

Izvori

– Juvenal, Satire, (prev.A. Vilhar), Novi Sad 1989.

Literatura

- Boras, M. Margetić, L. 1998, Rimsko pravo, Rijeka 1998.
- Bujuklić, Ž. 2013, Rimsko privatno pravo, Beograd 2013.
- Drino, Dž. 2014, Istorija pravnih institucija, Bosanska Gradiška 2014.
- Horvat, M. 1998, Rimsko pravo, Zagreb 1998.
- Kunkel W. 1952, Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen, Weimar 1952.
- Mommsen, T. 1887, The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian, Berolini 1887.
- Romac, A. 1973, Izvori rimskog prava, Zagreb 1973.
- Romac, A. 1987, Rimsko pravo, Zagreb 1987.
- Stanojević, O. 2000, Rimsko pravo, Sarajevo 2000.